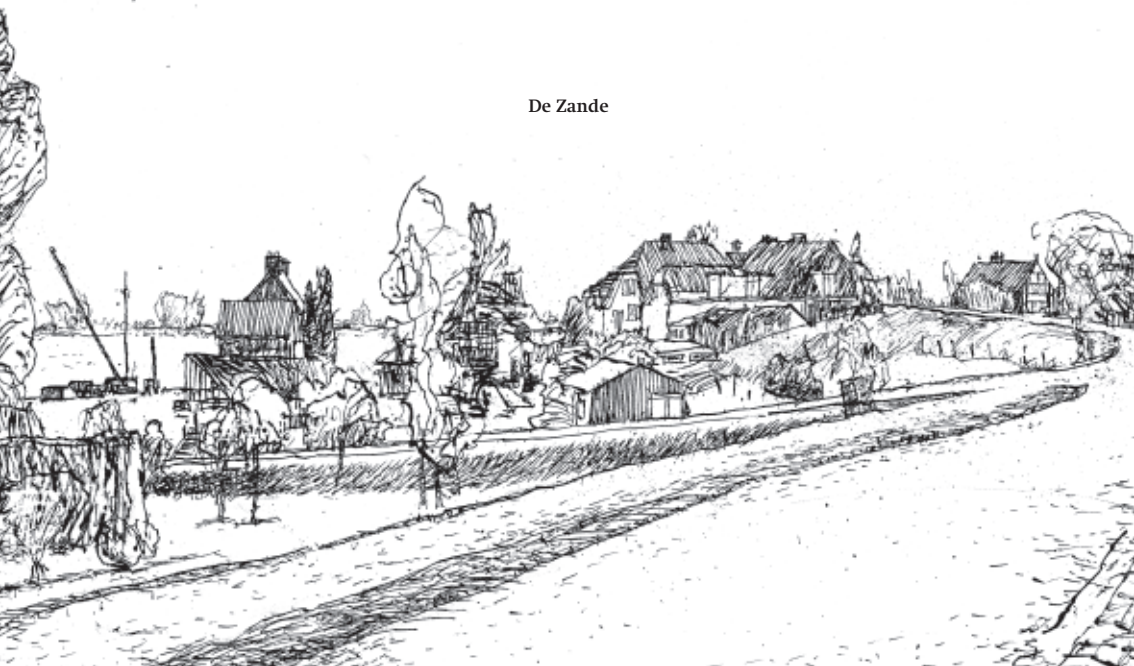

HISTORISCHE BIJDRAGEN

De Zande

Verdwenen Klanken

Kamper muziekleven in de zeventiende eeuw

door Lies van Vliet

De vraag hoe de 17de eeuwse muziek geklonken heeft, zal nooit meer te beantwoorden zijn. De tonen die de musici in die tijd aan hun instrumenten wisten te ontlokken zijn immers al bijna vier eeuwen verstomd. Terwijl het vergankelijke deel van de toonkunst dan ook definitief buiten ons bereik moet blijven, is het met de musici en de instrumenten heel anders gesteld. Voor informatie over deze materiële zaken in het 17de eeuwse Kampen kunnen we goed terecht in het Kamper gemeentearchief, dat onder andere een schat aan plaatselijke historische bronnen bevat. Generaties stadssecretarissen noteerden eeuw in eeuw uit, min of meer nauwkeurig, alles wat voor de stad van belang was. Met een beetje geluk zijn dan ook tussen raadsresoluties, getuigenverklaringen, boekhouding en andere zaken gegevens te ontdekken over de muziekcultuur. Zo is bijvoorbeeld te achterhalen - soms slechts fragmentarisch - wie zich met muziek bezighielden, welke instrumenten zij bespeelden, welke inkomsten zij aan hun talenten ontleenden en hoe zij zich in hun kunst konden bekwamen. Een enkele keer wordt ons zelfs een kijkje gegund in de persoonlijke geschiedenis van bepaalde musici.

Muziekonderwijs

In de zomer van 1630 werd de bruiloft van Roelof Dircksz Worst overschaduwd door de bloedige vechtpartij die erop volgde. De oorzaak van de twist was een woordenwisseling over een citer. Aan de hand van getuigenverklaringen is de toedracht van de gebeurtenissen aardig te volgen. Tijdens het feest had een zekere Geleyn Jacobsz, die een citer bij zich had, zich bij een groepje jongelui aangesloten, waar ook Hendrick Egbertsz Bisschop deel van uitmaakte. Tussen de beide jongemannen ontstond al gauw onenigheid. Op Hendricks verzoek: 'Geleyn, maakt gij ons een deuntje?', had deze 'schamperse wijze' geantwoord: 'Gij kunt zo fraai dansen en zingen, laat ik voor u een deuntje doen'. Hendrick zei daarop: 'Ik zing en dans zo fraai als

gij speelt'. Geleyn was beledigd en riep: 'Wat hebt gij op mijn spelen te zeggen?' Kortom, de kwestie eindigde ermee dat Hendrick na het bruiloftsfeest Geleyn op straat opwachtte en hem met messteken in en over het voorhoofd behoorlijk toetakelde.¹ De namen van de betrokkenen verraden dat het incident zich afspeelde tussen jongelui uit vooraanstaande kringen. Jaren later was een klavecimbel de aanleiding tot strubbelingen binnen een prominente familie. In 1648 schreef Mechteld van Hoochstraten, een dochter van de Kamper stadssecretaris Hendrick van Hoochstraten, een brief aan haar nichtje Reynera Christoffels. Het schrijven maakt duidelijk dat Mechteld van haar nicht een klavecimbel in bruikleen had. Toen Reynera het instrument, dat zij van haar moeder geërfd had, terugverlangde, was

Detail van de in 1631 door Gerrit Lambertsz. van Cuylenburg vervaardigde ingang van de Latijnse school: partituren met notenschrift. (foto: Th. van Mierlo.)

Mechteld daartoe niet bereid. Zolang Reynera's vader Hendrick Christoffelsz, ontvanger van Vollenhove, een schuld aan de vader van Mechteld niet voldaan had, was zij niet van plan Reynera haar eigendom terug te zenden. Mechteld stelde verder in haar brief dat zij op het 'clavesyngel' kon spelen, terwijl Reynera die kunst niet machtig was en het instrument toch maar zou verkopen.²

Mechteld en Geleyn konden dus een muziekinstrument bespelen. De vraag van wie particulieren, amateurs, onderricht kregen, is moeilijk te beantwoorden. Over muziekonderwijs aan meisjes heb ik niets kunnen vinden. Voor jongens uit welgestelde families was een opleiding aan de Latijnse school een vereiste. Tot de vakken die aan dit instituut onderwezen werden, behoorde ook muziek. Bij de benoeming van de uit Bohemen afkomstige Joannes Caius tot leraar aan deze instelling in 1630, werd afgesproken dat hij een tractement van 250 Carolus gulden per jaar zou verdienen, aangevuld met 50 Car. gl. voor huishuur en turf. Hij moest de jongste leerlin-

gen de beginselen van het Latijn bijbrengen en op de 'speeldach dieselvige in musica et arte pingendi institueren'.³ De nieuwe leraar kocht meteen voor 30 Car. gl. 'eenige musyckboecken pro audiosis'.⁴ In 1643 betaalde de stad aan een zekere Sibrandus 35 Car. gl. voor een 'nieu gemaecte forma van musijck' die in de Latijnse school gebruikt moest worden.⁵ Twee jaar later werd Henricus Stefani betaald voor het onderwijzen van muziek aan de studenten 'in de hoogste schoelen'.⁶ In de jaren zestig en later behoorde het geven van muziekonderricht aan de studenten tot de taken van de organist van de Broederkerk.⁷

Ook in minder elitaire instellingen werd, vermoedelijk alleen met godsdienstige oogmerken, aan muziek gedaan. De dertien psalmboeken met noten die de stad in 1632 bij de drukker Peter Hendricksz van Wyringen voor het Armenweeshuis kocht, doen vermoeden dat de kinderen enig begrip van noten lezen gehad hebben.⁸ Wat het wereldse zingen betreft, kwam ik alleen een verbod tegen op het zingen van krenkende straatliedjes. In 1616 bemerkte de overheid - het komt ons bekend voor - dat 'die boessheit onder de jonge juecht ende kynderen' steeds toenam. Zo zongen zij onbehoorlijke 'liedekens ende gedichtselen', waardoor 'guede, vroeme luyden' in hun eer en goede naam werden aangetast. Dit kon niet langer getolereerd worden. In het vervolg konden deze zangers dan ook rekenen op een flinke boete.⁹

Wie in 1604 een bode naar de Kamper stadsbestuurders zond om hun 'etlicke musycksboexkens' te presenteren, komt uit de notitie niet naar voren.¹⁰ In het Collegie aan de Nieuwe Markt, het gedeelte van het Broederklooster dat geschikt gemaakt was om als vergaderruimte te dienen voor de Overijsselse Landdag, en waar ook de magistraat conferenties hield, beschikte men in het laatst van de eeuw over een positief, een klein orgel. Meester Hanselaar, een beeldhouwer uit Zwolle, had de 'beeltwerken' op het orgel vervaardigd.¹¹

Onder de stadsbestuurders en de meentelieden bevonden zich stellig ook muzikliefhebbers. Misschien waren sommigen zelfs lid van het 'Collegium Musicum'. Over het ontstaan van dit gezelschap is in de archieven niets te vinden. Het oprichten van een muziekgezelschap, zoals die in andere steden ook voorkwamen - verscheidene 17de eeuwse schilders hebben ze uitgebeeld - zal een particulier initiatief geweest zijn dat de officiële stukken van de stad niet haalde. Hoe dan ook, in 1664 was deze vereniging betrokken bij de beoordeling van het klokkenspel op de Nieuwe Toren.¹²

Muurschildering van musicerende mensen, thans achter het orgel in de Bovenkerk, maar oorspronkelijk vanuit de kerkruimte zichtbaar, ca. 1687(?). Hebben we hier wellicht te maken met leden van het Collegium Musicum? (foto: Th. van Mierlo.)

Later werd steeds bij de benoeming van een stadsorganist bepaald dat hij ‘gehouden sal wesen het Collegium Musicum alhier altijdts bij te woenen ende soo veel doenlijck hetselve t’onderhouden’.¹³ Wellicht hield dit een vorm van begeleiden en onderrichten in. Pas in het begin van de volgende eeuw komt er iets meer duidelijkheid over het gezelschap. Uit het testament dat burgemeester en arts Aper Herweyer in maart 1722 opstelde, blijkt dat hij verscheidene muziekinstrumenten en -boeken bezat die hij aan twee neven wilde nalaten. Een deel ervan moesten zij aan het muziekcollege schenken. Daarmee zouden zij voldoen aan ‘een speciaal articul in t’boek der musicale wetten’, de regels die de leden onderling hadden vastgesteld. Herweyer had al eerder aan het college, waar hij lid van was, enkele muziekinstrumenten afgestaan.¹⁴

Beroepsmusici werden vaak op eigen kosten geschoold door ervaren vakgenoten. Soms sprong de stedelijke overheid bij. Zo kreeg zoon Jan van organist Cornelis Jansz in het jaar 1645/46 een tegemoetkoming van 70 goudgulden ‘tot bevordering ende voortsettinge van sijne aengevangene, soo

instrumentale als vocale musyckconst'.¹⁵ Dit doet veronderstellen dat Jan ook zangles kreeg. Over de opleiding van de voorzangers die in de kerken leiding gaven aan het psalmzingen, veelal schoolmeesters, is niets bekend. Opmerkelijk is ook dat, terwijl men ervanuit ging dat muziek in de 17de eeuw slechts als een ambacht beschouwd werd, hier expliciet sprake is van 'musyckconst'.

In de praktijk zullen vele musici hun kinderen het spelen op een instrument hebben bijgebracht. Ook gehandicapten zochten emplooi in de muziek. De blinde organist die de stad in 1634 zijn diensten aanbood, werd niet aangenomen, maar met een gift van vier Carolus gulden heengezonden.¹⁶

Stadsmuzikanten

Op 24 maart 1556 nam de magistraat van Kampen Derck Spelt, Jan Woltersen en Nicasius Harpenslager aan om de stad gedurende drie jaar 'stede und vast' als speelluiden te dienen. De drie beloofden dat zij er een vierde collega bij zouden zoeken: iemand die 'vast in syn musyck ende instrumenten sall wesen'. Bovendien moest één van hen in staat zijn de 'sacke boute' (doedelzak ?) te bespelen. Hun niet geringe plichten en het salaris werden uitvoerig beschreven. Zo dienden zij dagelijks 's morgens om half twaalf 'een lietgen twee oft drie' ten beste te geven. Bij mooi weer op de raadhuisstoren, bij slecht weer uit de ramen van het raadhuis of vanaf het bordes waar ook stadszaken bekend gemaakt werden. Verder moesten zij de schepenmaaltijden opluisteren en ook spelen als het stadsbestuur gasten ontving. Bij evenementen van de schutterij, zoals het vogelschieten, was het de taak van de twee jongsten om als pijpers op te treden. Behalve hun loon kregen zij kleding op stadskosten en mochten twee van hen vrij in een stadstoren wonen, terwijl de anderen hun huishuur vergoed kregen.¹⁷

In de 16de eeuw maakte men dus bij vele gelegenheden gebruik van de diensten van de stadsmuzikanten. Waarschijnlijk is deze traditie door de voorkeur voor soberheid die de Hervorming had meegebracht, teloorgegaan. In de turbulente jaren voor, tijdens en na het Twaalfjarig Bestand werd Kampen door vele hoogwaardigheidsbekleders bezocht. Zo kwam prins Maurits in 1610 en 1618 naar de stad. De laatste keer om orde te stellen op de religie, die door het optreden van de Remonstranten in zijn ogen dreigde te verwateren. Ook Ernst Casimir¹⁸ en zelfs de prinses van Portugal¹⁹ werden hier verwelkomd. Bij al deze bezoeken vloeide de wijn rijkelijk bij

Gravure uit het begin van de 17de eeuw van een doedelzakspeler. Rechts aan zijn gordel hangt nog een schalmey.
(Afb. uit: J.R. Schiltmeijer, Nederland in de Gouden Eeuw.)

overladen maaltijden. De kerkklokken luidden en er waren saluutschoten te horen. Maar uitgaven voor een muzikale omlijsting van een en ander heb ik niet kunnen vinden. Wel betaalde men in 1620 ruim 25 Car. gl. aan enkele, waarschijnlijk rondreizende ‘cunsteners ende spuelluyden’, die ter ere van de magistraat gespeeld hadden.²⁰ Rond 1630 lijkt er verandering te zijn gekomen; dat jaar was er namelijk sprake van een schalmeyspeler. Het was de 32-jarige stadsroedendrager²¹ en houtdraaijer²² Jurrien Petersz. De overheid schonk hem een zilveren mondstuk voor zijn schalmey.²³ Een jaar later vermeldt de stadsboekhouding een salaris van 25 Car. gl. per kwartaal voor Jurrien wegens het spelen vanaf de stadstoren.²⁴ Bij de aanstelling van de nieuwe organist Henrick van Benthem op 28 juni 1634 werd duidelijk dat men opnieuw een groepje stadsmuzikanten wilde formeren. Van de organist werd namelijk verlangd dat hij naast zijn orgelspel ook leiding zou geven aan een blazerstrio, bestaande uit hemzelf met een ‘cinke’,²⁵ de tweede organist Cornelis Jansz met een bazuin, terwijl ‘mr. Jurrien op de scharmeye’ zou spelen. Drie dagen in de week moest het drietal zijn muziek vanaf de raadhuistoren laten klinken. Van Benthem zou zijn collega’s leren ‘wel ende musicael’ te spelen.²⁶ Op dezelfde dag verhoogde de magistraat het tractement van organist Cornelis, mits hij bereid was deel uit te maken van het blazersgroepje. De stad zou hem daartoe een bazuin geven.²⁷ Een uitgave uit 1634 luidt dan ook: ‘Betalt an mr. Cornelis organist tot incoep

van eene basune in holt, gecost 52.5. -'.²⁸

Nog in hetzelfde jaar gaven de nieuwe stadsmuzikanten een concert en was de stad verlicht met vuurpannen op staken ter ere van het bezoek dat de Boheemse koningskinderen - de kinderen van de in Den Haag wonende Winterkoning, Frederik V keurvorst van de Palts - aan Kampen brachten.²⁹

In de volgende jaren traden de blazers regelmatig op, zoals in 1638 toen de stad de geboorte vierde - men had nog geen weet van de ellende die hij zou veroorzaken - van de Franse 'jongen Delphyn', de latere Lodewijk XIV.³⁰

Ook de schepenmaaltijden werden nu door het trio opgefleurd. De vele feestmalen rond de verkiezing van nieuwe stadsbestuurders betekenden voor de musici een extra bron van inkomsten. In 1639 verdienden zij ieder per dag een rijksdaalder 'van drye daegen spuelens ter ehren van de schepenmaltijt'.³¹ Henrick van Benthem, de leider van de blazers, schnabbelde er af en toe wat bij. De kerkenraad liet niet na de musicus door een predikant en een ouderling te laten aanzeggen dat het hem als lidmaat van de kerk niet paste om op bruiloften, feestmalen en gelegenheden waar gedanst werd, te spelen, en dat hij dat voortaan maar had te laten.³² In de stad zal ongetwijfeld gedanst zijn, maar degene die anderen de kunst bijbracht, riskeerde een flinke boete.³³ Met Kerstmis en Nieuwjaar placht het trio 's morgens voor de huisdeuren van de magistraatsleden te spelen.³⁴ Vermoedelijk hebben zij tijdens de Kerst- en Nieuwjaarsviering van het jaar 1648/49 op eigen gezag en voor eigen beurs 's nachts op straat gespeeld. Meteen al in januari 1649 decreteerde de magistraat streng dat de muzikanten, elk voor zich, in die nachten niet meer mochten rondgaan en spelen; 'haer Achtb(aren) gedencken haer (de speellieden) desfals des jaers geene vereeringe meerder te laten toecomen'.³⁵

In de tweede helft van de eeuw kwamen schepenen en raden ook regelmatig bijeen in het Haatlander huis, het erf *De Spijker*. In 1663 speelde daar de 'musicijn' Remigius Gruter voor hen.³⁶ Tijdens de maaltijden van 1692 genoot het gezelschap van het spel van maar liefst zes musici: uit Kampen, Deventer en Zwolle ieder twee.³⁷ Met de betaling was de stad niet bepaald vlot: de muzikanten die tijdens de keurmaaltijd van 1694 gespeeld hadden, hadden in juni 1696 hun beloning nog niet ontvangen.³⁸ In 1697 speelden tijdens de schepenmaaltijden een zekere Mekelenkamp en twee niet bij name genoemde collega's.³⁹ Bij de aankondiging van de Vrede van Rijswijk in hetzelfde jaar, liet de stad enkele, niet nader omschreven pijpers optreden.⁴⁰

Tamboers en hoornblazers

Tamboers en hoornblazers maakten uiteraard ook gebruik van muziekinstrumenten, zij het misschien voornamelijk als communicatiemiddel. In de onrustige beginjaren van de eeuw betaalde de stad acht trommelslagers die bij de stadswacht hoorden.⁴¹ Later waren er vier in dienst van de burgermilite. In ieder espel betaalden de officieren hun eigen trommelslager. Zij werden onder andere ingezet bij manifestaties van de schutterij en waren dan fraai uitgedost. De tamboer van het buitenspel kreeg in 1624 een draagband voor zijn trommel met een verguld zilveren schild van het papegaaischieten.⁴² Toen tamboer Jurrien Bruydegom, na het buitenvendel jarenlang gediend te hebben, te oud werd om de trommel te slaan, vroegen zijn officieren aan het stadsbestuur hem elke week een ‘behoorlicke penninck’ uit te keren, zodat hij niet van honger zou omkomen. Het vendel kon geen twee trommelslagers betalen. De magistraat schonk de man voor één keer tien goudgulden.⁴³ De stad maakte ook gebruik van hun diensten. Zo liet men omroepers vergezellen door een tamboer om door tromgeroffel aandacht te trekken voor de bekendmakingen.⁴⁴ In 1622 ondervonden de burgers van Hattem overlast van wolven die hun vee veel schade toebrachten. Het stadsbestuur van Hattem verzocht de Kampenaren deel te nemen aan een grote wolvenjacht. Hierbij werden ook twee trommelslagers ingezet.⁴⁵

De taak van de stadshoornblazer werd halverwege de 16de eeuw omschreven als ‘blasen op alle huecken ende plaetsen’ van de straten als de magistraat hem dat zou bevelen.⁴⁶ Hoewel er in 1667 een ‘bovenblaser’ was⁴⁷, vinden we voornamelijk informatie over de hoornblazer of ‘tutor’ van Brunnepe. Uitgaven maken duidelijk dat de stad diens kleding betaalde⁴⁸ en dat hij over *uurglazen* (zandlopers) van één⁴⁹ en zes uur⁵⁰ beschikte. Vermoedelijk moest hij in Brunnepe de tijd aangeven. Evenals de trommelslagers riep hij mededelingen om of begeleidde de omroeper met zijn hoorn. Zo moest hij tijdens het vreselijke pestjaar 1665 op gezette tijden in Brunnepe aankondigen dat de slachtoffers collectief begraven konden worden.⁵¹

Orgels

Hoewel degenen die het in de nog jonge protestantse kerken voor het zegen hadden, aanvankelijk orgelmuziek tijdens de kerkdiensten als te wuft beoordeelden en er dan ook niets van moesten hebben, zien we toch dat aan het begin van de 17de eeuw in de drie grote Kamper kerken de orgels uit de katholieke tijd nog te vinden waren. In de kerk van het oude min-

derbroederklooster, de Broederkerk, stonden zelfs een groot en een klein orgel, evenals in de Bovenkerk. In 1629 bracht men het kleine orgel van de Broederkerk over naar het kerkje van het Heilige-Geestgasthuis. Pas in 1684 kon de Waalse gemeente, die voor de uit de Zuidelijke Nederlanden afkomstige immigranten kerkdiensten hield in het Frans, en daarvoor de kapel van het voormalige St. Annaconvent in gebruik had, zich na een geldinzameling onder de lidmaten een orgel veroorloven.⁵²

Zoals gezegd, bestond er na de Reformatie verschil van mening over het gebruik van orgels in de kerken. In navolging van Calvijn vonden de nieuwbakken dominees en kerkenraden het gebruik van een orgel tijdens kerkdiensten uit den boze. Men baseerde dit standpunt op de eerste brief van Paulus aan de Korinthiërs⁵³ en achtte bij het psalmzingen de leiding van een voorzanger voldoende. De wereldlijke overheden, de stadsbesturen, nu eigenaars van de orgels, waren een andere zienswijze toegedaan. Tijdens een synode te Edam werd dan ook besloten dat de predikanten ‘met vlyt ende alle vriendelycheit’ moesten trachten de overheden ervan te overtuigen dat als men het orgelspel in de kerken naliet, de preek meer indruk zou maken op de toehoorders.⁵⁴ Het is onduidelijk hoe de kerkorgels in de eerste jaren na de Reformatie in Kampen gebruikt werden. De voorwaarden bij een hernieuwde aanstelling van een organist in 1582 maken duidelijk dat er op gezette tijden in de kerken orgelmuziek te horen viel; er is echter niet uit op te maken of de organist de psalmzang begeleidde. In hun boek *Orgels en organisten in Kampen* veronderstellen Van der Kleij en Zwart dat Kampen één van de eerste gemeenten geweest is die het orgel op deze wijze gebruikten. Op 18 november 1640 besloot de kerkenraad namelijk: ‘Is stichtelyk gevonden dat het orgel voortae spelen sal onder ‘t singen van den psalmen, en sal men (soo veel moochelyck) soodanigen voet soecken te houden in alle de kercken’. Wellicht ontmoette dit besluit weerstand, want twee jaar later werd het herhaald.⁵⁵

Onderhoud

Na de Reformatie diende het stadsbestuur, als nieuwe eigenaar van de kerkorgels, zorg te dragen voor het in goede staat houden van deze instrumenten, een plicht die eerst op de kerken zelf had gerust. De orgels werden niet alleen intensief bespeeld, maar waren ook onderhevig aan allerlei schadelijke inwerkingen, zoals van klimaatwisselingen en ongedierte. Het onderhoud werd door de magistraat meestal in handen gegeven van beroepsorgelbouwers. De Kamper archiefstukken getuigen dan ook veelvuldig van

hun aanwezigheid en verrichtingen. Gedurende de eerste jaren van de 17de eeuw zien we echter dat de in 1565 als organist van de toen nog katholieke St. Nicolaaskerk aangestelde Willem Andriesz, in de Broederkerk, waarvan hij in die tijd ook de organist geweest zal zijn, verscheidene reparaties uitvoerde. Betalingen aan meester Willem voor materiaal zoals schapenvellen, koper- en ijzerdraad, mondstukken, 'tongen' en veren geven aan dat de organist bijna tot zijn overlijden in 1608, de zorg voor de conditie van de Broederkerkorgels droeg. Nog in 1606 verstelde hij het grote en het kleine orgel, waarbij de koster hem gedurende twaalf dagen hielp.⁵⁶ Na de dood van Willem Andriesz zien we diens collega Arent Jansz ook regelmatig reparaties uitvoeren. In 1609 betaalde de stad hem acht herenpond en acht stuiver voor arbeidsloon en materiaal 'van de blaesebalcken des orgels in de Broederkercke dichte te maken ende te smeren'.⁵⁷ De reparatie aan het Broederkerkorgel die in 1625 noodzakelijk bleek, ging wellicht de capaciteiten van de eigen organist te boven. Een commissie bestaande uit de *cameners* (kameraars, degenen die in een bepaald jaar de stedelijke financiële zaken regelden), de burgemeesters Marten Albertsz en Jan Loussen en een stadssecretaris bereikten een 'absolutelick' akkoord hierover met de orgelmaker Gerrit Kistpenninck.⁵⁸ Onder het genot van vele verteringen kwam het 'verdrach' tot stand in de wijnkelder die gedreven werd door de schilder Gerrit van der Horst.⁵⁹ Eind augustus waren de stadsbestuurders in de Broederkerk aanwezig om het nieuwe orgel door een organist uit Zutphen te laten 'probieren'.⁶⁰ In april van het volgend jaar kwamen de *cameners* tot een vergelijk over reparaties aan het orgel in de Bovenkerk met de orgelbouwer Johan Morlett.⁶¹ Waarschijnlijk voor hergebruik leverden de *cameners* aan Morlett 'alle die pippen van orgel' die nog in de librije van de Broederkerk bleken te liggen. De pijpen hadden een gewicht van 914 pond.⁶² In 1629 betaalde de stad aan Morlett de laatste termijn van zijn beloning voor het werk aan het Bovenkerkorgel. Hij kreeg nog ruim 466 Car. gl. en een bedrag van 100 Car. gl. extra. De knechten schonk men bij deze gelegenheid twintig Car. gl. en Morletts vrouw kreeg een verering van negen Car. gl. en zes stuiver.⁶³ Zijn opdrachtgevers waren kennelijk tevreden over Morletts prestaties. In 1634 kwam het stadsbestuur dan ook met hem overeen dat hij elk jaar naar Kampen zou komen om alle orgels te onderhouden, ook het kleine orgel in het Heilige-Geestgasthuis. Zijn loon zou betaald worden door de administrateurs van de Geestelijke Goederen, de door de stad geconfisqueerde bezittingen van de katholieke kerken en de kloosters. Bovendien genoot Morlett 'in loco' het recht van

Oncorten en Materialen tot den
Orgel inde Boven Kerck.

Den 25. May 1669 adu M^r. Johannot Slegel orgel
maecker gevecht. van sijn geaccordeerde xarm: des
oorten termijnt, verstrekt. —————

2.00

Den 7^{en} Junij 1669 door d^r. Bartgolt Branderbiers
ter presentie van diverse heer ende s^r. Scerds
Breda, meent de Fabriijns Vincheboom en Gerdin
bij occasie van t^e besichtigen des orgels inde Boven
kerck ende het gelveffsel des het Collegis quist aen
de voors^r heer en collation x wijn verstrekt —

ii-12-0

Den 16 dito door d^r. Rentm^r. Branderbiers tot Amst^r.
dam over deselver materis met Cammer en Scerds
hoff meent S^r. Vincheboom en M^r. Slegel in
thet veijen tot oncorten verstreken —

0-12-0

Eerste deel van de verantwoording van de kosten, gemaakt voor de veranderingen aan het Bovenkerkorgel, onder leiding van Johannes Slegel. (Coll.: Gemeentearchief Kampen; OA inv.nr. 1559.)

vrije consumptie.⁶⁴ Betalingen uit het jaar 1651 vermelden nog het optreden van orgelmaker Gerryt Janssen Kevelham. Na inspectie van de orgels, maakte men afspraken over de beloning. Hij werd bij de reparaties geholpen door de plaatselijke organisten. Kevelham logeerde in de herberg Het blauwe Cruis.⁶⁵ Zijn inspanningen werden blijkbaar zeer gewaardeerd: in plaats van de afgesproken som betaalde het altijd zo zuinige stadsbestuur hem aanzienlijk meer, wegens de 'extraordinarische moeyte' die hij aan de correctie van de drie orgels besteed had.⁶⁶ Nadien bleef Johan Morlett jr opnieuw gedurende een aantal jaren de Kamper orgels onderhouden. Tijdens de jaren zeventig gaf de stad veel geld uit voor veranderingen aan het Bovenkerkorgel. Het werk werd uitgevoerd door de orgelbouwer Johannes Slegel. Al in mei 1669 vonden er onderhandelingen plaats tussen leden van het stadsbestuur en de orgelbouwer. Een maand later bepaalde men samen met de Amsterdamse architect Philip Vingboon 'de plaets en 't maecken van 't model van de casse van 't orgel'.⁶⁷ Vingboon was, als ont-

werper van de lantaarn van de Nieuwe Toren, geen onbekende in Kampen. Wegens alarmerend overhellen van de Bovenkerktoren moest het orgel niet alleen vernieuwd, maar ook verplaatst worden. Later reisden de cameners en de rentmeesters nog naar Deventer om daar het model van een orgel te bestuderen.⁶⁸ Slegels werk werd onderbroken in het oorlogsjaar 1672 en de eerste moeilijke jaren daarna. In de eindfase waren bij de afwerking van het vernieuwde orgel ook enkele vooraanstaande Kamper burgers betrokken. Zo verguldde de schilder/houthandelaar Barend Avercamp zes orgelpijpen.⁶⁹ Ook kistenmaker Jacob Danielsz Kroep, hier beeldhouwer genoemd, leverde een bijdrage⁷⁰, evenals Gerrit Vestrinck, zoon van de klok- en geschutgieter Henrick Vestrinck en stiefzoon van Barend Avercamp.⁷¹ De laatste orgelmaker die in deze eeuw aan het Bovenkerkorgel werkte, was Johan Duyschot.⁷²

Organisten

Dat de organisten een belangrijke rol speelden in het plaatselijke muziekleven mag duidelijk zijn. Hoewel zij allen in de bronnen voorkomen, is het in het kader van een artikel slechts mogelijk om op het leven van enkelen van hen wat dieper in te gaan.

Willem Andriesz, de organist van de Boven- en de Broederkerk, met wie Kampen de 17de eeuw inging, had toen het grootste deel van zijn carrière al achter de rug. Hij was namelijk in 1565 door onder andere de bekende stadsbestuurder Arent toe Boecop aangenomen om 'het organistzofficium in St. Nicolaeskercke trouwelycken t'bedienen'. De aanstellingsvoorwaarden zijn bewaard gebleven.⁷³ Alvorens zijn werk aan te vangen, diende de toen ongeveer 22-jarige⁷⁴ Willem zich verder in zijn vak te bekwamen door een jaar lang op eigen kosten als inwonende leerling bij een gerenommeerde organist lessen te volgen. Eenmaal begonnen, was zijn taak zeer omvangrijk. Volgens het 'kerckenregister', een boek dat bij het orgel hoorde, moest hij bij de dagelijkse getijden en op kerkelijke hoogtijdagen spelen en wel zo dat 'een yder een guet benoegen hebben sal'. Ook in het Heilige-Geestgasthuis moest hij op bepaalde dagen missen begeleiden. De organist had zich aan verscheidene regels te houden. Zo diende hij na gebruik van het orgel, de sleutels steeds bij de kerkmeesters terug te brengen. Reparaties van defecten, door zijn schuld aan het orgel ontstaan, moest Willem uit eigen zak betalen. In verband met brandgevaar had hij te zorgen dat er op het orgel voorzichtig met kaarsen en vuur werd omgegaan. De ruimte voor de organist werd verwarmd met dove kolen (uitgebrande

turfkooltjes).⁷⁵ Tijdens het spelen mocht zich, behalve eventuele leerjongens, niemand bij hem op het orgel bevinden. Uiteraard moest de organist fatsoenlijk en vroom leven ‘ter eeren Gods ende der stadt Campen’.

Door zijn beroep maakte Willem Andriesz de woelingen rond de Hervorming van heel nabij mee. Kennelijk stelde hij zich zo soepel op dat hij in 1582 met de nieuwe kerkbestuurders, twee provisoren namens de kerk en twee kerkmeesters namens de magistraat, tot een vergelijk kon komen over het voortzetten van zijn functie.⁷⁶ Denkbaar is ook dat er geen protestantse organist te vinden was. Hoe dat ook zij, Willem kreeg opnieuw een zware opgave, nu eveneens als organist van de Broederkerk. Na de ochtendpreek in de Broederkerk diende hij tot elf uur te spelen. Als daar niet geprekt werd, werd verwacht dat hij van tien tot elf in de Bovenkerk speelde en daarna in de winter weer tussen drie en vier uur en in de zomer van vier tot vijf. ‘Alle tijden der predicatien in die Boeven- ende Broederkercke sal hij die orgelen respicieren ende bedienen’. Als loon had men hem 80 goudgulden toegedacht. Bovendien waren de kerkmeesters van de Bovenkerk bereid hem alsnog zijn achterstallig loon te betalen.

Tijdens zijn lange loopbaan had Willem Andriesz veel meegemaakt en talrijke medeburgers leren kennen. We zien hem dan ook enige malen voor de rechtbank inlichtingen verstrekken over vroegere stadgenoten. Zo liet in 1603 een zekere Johan Gerrytz van Campen organist Willem en enkele andere zestigers verklaren dat zij wisten dat Johans ouders wettelijk gehuwd geweest waren. Dit echtpaar, Gerryt, ‘Glathær’ genoemd, en Jenneken Rombolts, had drie kinderen gehad, van wie Johan er één was. Verder herinnerden de getuigen zich dat Jenneken een dochter was van de Kamper organist Rombolt Janssen, die op zijn beurt een zoon was van Johan Vos, de bekende zangmeester van de St. Nicolaaskerk. Allen bevestigden dat zij aan de genoemde personen ‘seer guede memorie ende gedencnisse’ hadden. Willem Andriesz kon als bijzonderheid nog vertellen dat hij in zijn jonge jaren bij ‘mr. Johan Vos sanckmeister sijn musick geleert’ had en daarna bevriend was geweest met diens zoon Rombolt, de organist.⁷⁷ De organisten kregen, naast het spelen op de kerkorgels, steeds meer taken opgelegd. Na onderhandelingen met de jonge Cornelis Jansz, zoon van koster Johan Cornelisz, over zijn benoeming tot organist, besliste de magistraat in 1619 dat hij voorlopig voor een jaar dienst kon doen in de Boven- en de Broederkerk. Bovendien moest hij het klokkenspel op het Heilige-Geestkerkje bespelen. Zijn jaarloon zou honderd goudgulden bedragen.⁷⁸ Waarom werd bij de aanstelling van Cornelis diens vader, de koster

Johan, genoemd? Dat bleek een jaar later. Vader Johan had waarschijnlijk tot de remonstranten behoord, een nieuwe stroming in de religie, die omstreeks het Twaalfjarig Bestand in Kampen veel volgelingen had. Nadat de stadhouder hier in 1618 de wet verzet had, werd die gezindte verboden. Als gevolg hiervan had Johan zijn baan als koster en 'beyerman' van de Bovenkerk verloren. In een van ootmoed druipende brief aan het stadsbestuur legde hij breedvoerig uit dat hij verleid was door zijn eigen 'errorisch inbeldinge ende sommiger luyden quade persuasien'. Met de verzekering dat hij zich intussen zonder moeite weer naar de tegenwoordige leraren kon voegen, verzocht de koster weer in zijn oude functie te worden aangenomen.⁷⁹ Hetgeen men hem lankmoedig toestond.

Cornelis Jansz heeft als organist vermoedelijk steeds de tweede plaats ingenomen. Toen hij in 1634, na het overlijden van collega Arent Jansz, verzocht hem te mogen opvolgen, ging de magistraat niet op het rekest in. Wel wilde men zijn tractement verhogen als Cornelis, zoals we al zagen, bereid was met collega Van Benthem - die overigens de vacante plaats mocht innemen - en Jurrien Petersz een blazersgroepje te vormen.⁸⁰

Cornelis was niet van onbesproken gedrag. In 1629 raakte hij betrokken bij een gevecht doordat hij 'joculeuse' woorden had gesproken tegen een zekere Willem Lyfertsen, die met een andere vrouw dan zijn eigen de herberg binnenkwam waar Cornelis zich met vrienden ophield. Na van Willem Lyfertsen een klap op zijn 'coop' gekregen te hebben, bezorgde de organist zijn tegenstander een hoofdwond door hem met een tinnen kan te slaan. Later verklaarde de chirurgijn dat hij het slachtoffer 'gecureert ende genesen' had van een diepe hoofdwond. Zoals hij verplicht was, had de chirurgijn de verwonding bij de burgemeesters indertijd gemeld.⁸¹ Een paar jaar later werd Cornelis door de magistraat 'geclaert' met een geldboete die door de Geestelijke Kamer van zijn tractement zou worden ingehouden.⁸² Het bedrag van de amende werd niet aangegeven, evenmin als het vergrijp waarvoor de boete betaald moest worden. In 1635 kwam Cornelis in opspraak doordat de kerkenraad klachten over hem kreeg. Hij bleek niet alleen kerkdiensten te verzuimen, maar ook verweet men hem 'dat hij taback drinckt ende de kerck met stanck van den taback vervult'.⁸³ Het stadsbestuur zou hem erover kapittelen.

Ondanks Cornelis' tekortkomingen bleef de overheid hem blijkbaar goed gezind. Zoals we al zagen, kreeg hij in 1646 een toelage om zijn zoon Johan in Rotterdam bij een 'treffelijck' organist te laten studeren. De bedoeling was dat de jongen later in Kampen stadsorganist zou worden.⁸⁴ Een jaar

later kreeg de student er zelfs reisgeld bij om verder bij 'eenige vermaerde meesters ende organisten in de musijck ende anders wat daer aen dependeert te connen exerceren'.⁸⁵ Wat er van de zoon geworden is, blijft duister. Onder de latere Kamper organisten is hij niet te vinden. Wel blijkt uit rekeningen dat Cornelis in 1660 regelmatig geld van de stad ontving ten behoeve van zijn - mogelijk invalide geworden - zoon.⁸⁶ Toen hij oud werd, bezorgde het stadsbestuur Cornelis in 1665 een plaats in het Heilige-Geestgasthuis. Bovendien zou hij elk jaar tweehonderd Car. gl. krijgen.⁸⁷ Aangezien Cornelis nog in 1668 samen met de beide Van Benthems als organist betaald werd, lijkt het aannemelijk dat hij ook na zijn verhuizing naar het gasthuis nog enige jaren actief is gebleven.⁸⁸

Later in de eeuw, bij het overlijden van de organist van de Bovenkerk Gijsbert Steenwijck in 1679, blijkt dat bij die functie een dienstwoning hoorde. Het huis stond bij de Bovenkerk op de hoek van de Nieuwstraat. Johan Kempfer, de tweede organist, kreeg de vacante plaats. Zo kwam er ruimte voor een nieuwe collega in de Buiten- en Broederkerk. Hiervoor koos men Johan David Drillinger, voormalig organist van de graaf van Bentheim.⁸⁹

Na Drillingers dood bleef diens weduwe zijn salaris behouden doordat een zoon het orgelspelen waarnam.⁹⁰ In 1691 ging de toen vacante organistenplaats in de Waalse kerk, waarschijnlijk op diens verzoek, naar (deze?) zoon, Jan Jacob Drillinger. Zijn jaarsalaris, 50 Car. gl., werd half door de stad en half door de Geestelijke Kamer betaald.⁹¹ De laatste organist/klokker van de eeuw was Theodorus Holtius, die in 1699 overleed.⁹² Een verhaal over orgels en organisten is niet compleet zonder de eenvoudige orgeltreders, die voor de nodige luchtdruk moesten zorgen, erbij te betrekken. Hoewel het zware werk, het intrappen van het 'geblaes', de grote blaasbalgen, slechts zuinig betaald werd, was de vaste post bij een kerk toch zeer gewild. In 1657 begunstigde de magistraat bombazijnwever Henrick Evertsz op diens verzoek met het blazersambt in de Bovenkerk. Het jaarloon bedroeg 25 Car. gl.. Bovendien behoorde ook bij deze baan een vrije woning.⁹³ Toen de orgelblazer van de Broederkerk Lubbert Henricksz in 1656 niet meer kon werken en op zijn 'dootbedde liggende' aan het stadsbestuur vroeg toe te staan dat zijn vrouw de functie bleef vervullen, werd dat grif toegestaan. Het eigenlijke werk zou door Lubberts broer en diens zoon worden uitgevoerd. Deze regeling bespaarde de stad een uitkering aan de weduwe.⁹⁴

Torenklokken en carillon

In de 17de eeuw is er in Kampen heel wat afgebeierd. Voor de burgers moet het een bijzondere ervaring geweest zijn om alle torenklokken gelijktijdig over het, nog binnen de muren liggende stadje te horen luiden. Zij hebben er vaak van kunnen genieten. Alle bijzondere gebeurtenissen die de stad of de gehele Republiek aangingen, werden al of niet op last van de Staten-Generaal, gevierd en met klokgelui benadrukt. Zo ontving de magistraat in juni 1666 van hogerhand een missive, waarin een generale dank- en biddag werd aangekondigd voor de 20ste van die maand. Het was een dankzegging voor de 'sonderlinge victorie' tegen de Engelse vloot, de door Michiel de Ruyter gewonnen Vierdaagse Zeeslag bij North Foreland tijdens de Tweede Engelse Oorlog. Tegelijkertijd dankte de stad God - naar later bleek te vroeg - omdat zij meende verlost te zijn van de pest die zoveel stadgenoten had weg-gemaaid. 'Tot teecken van blijtschap' werd de dag beëindigd met klokgelui, vreugdevuren en kanonschoten.⁹⁵

Alle torens en torentjes in de stad waren voorzien van één of meer klokken, waarvan sommige alleen maar dienden als waarschuwingmiddel. Zo riep de klok in het Schepentorentje op het raadhuis niet alleen de stadsbestuurders bijeen, maar kondigde onder andere ook het begin en het einde aan van de grote jaarmarkt die korte tijd na Pinksteren gehouden werd.⁹⁶ Ook bekendmakingen werden door de waakklok aangekondigd. Toen het 'waeckklokkien' in 1690 gevallen was, liet de stad mededelingen met begeleiding van tromgeroffel omroepen.⁹⁷ In 1630 had de magistraat bedacht om in navolging van de naburige steden, elke morgen om vijf uur de waakklok een kwartier te laten luiden, zodat handwerkslieden, daghuurders en alle anderen hun werktijd ernaar konden regelen.⁹⁸

Over de Broederkerkklok is niet veel te melden. Vooral in het begin van de eeuw luidde het klokje lustig mee, zoals in 1603 ter ere van de kroning van de Engelse koning James I.⁹⁹

Voor de Waalse kerk goot François Hemony in 1661 een nieuwe klok van 182 pond.¹⁰⁰

In het voorjaar van 1607 was de toren van de Buitenkerk bezweken. De brokstukken van de neergestorte klokken bewaarde men voorlopig in twee vaten.¹⁰¹ Eerst in de herfst van 1625 besloten de magistraat en het kerkbestuur een nieuw uurwerk en een nieuwe klok aan te schaffen. Aanvankelijk wilde men de Enkhuizer klokgieter meester Evert naar Kampen 'verschrijven'. Tenslotte kwam het echter tot een overeenkomst met de weduwe van klokgieter en stadsbestuurder Henrick Woltersz Wegewaert: zij zou twee

klokken gieten. Hiervoor ontvingen zij en haar zoon Kiliaen enige stukken klokspijs, die nauwkeurig gewogen en later verrekend werden.¹⁰² In september 1626 hingen de nieuwe klokken op hun plaats en kon men met Kiliaen, die zijn vader zou opvolgen, de kosten berekenen.¹⁰³ Pas aan het eind van het volgend jaar gaf het stadsbestuur opdracht de verschuldigde 579 Car. gl. aan de weduwe te betalen. De zoon was waarschijnlijk nog minderjarig.¹⁰⁴ Voldeden de nieuwe klokken in de Buitenkerk niet helemaal? In 1650 liet men de hamers verzwaren om de klokken beter te kunnen horen.¹⁰⁵ Aan het eind van de eeuw, de toren verkeerde weer in een slechte toestand, werd er niet meer geluid maar met de hand 'geklept'.¹⁰⁶ In de toren van de Bovenkerk hing een verzameling klokken. Terwijl over het algemeen de koster slechts klokkenluiders waren, noemde de Bovenkerkkoster Johan Cornelisz zich, zoals we zagen, dan ook 'beyerman'. Het gebrek aan draagkracht van de klokkenbalken, maar ook de instabiliteit van de toren, die steeds verder overhelde, baarden het stadsbestuur gedurende de hele 17de eeuw grote zorgen. In de zomer van 1614 bood een zekere meester Valentijn zijn diensten aan om de klokken zo te verhangen dat ze gemakkelijker 'getoegen ende geluydet' konden worden.¹⁰⁷ De stad betaalde Valentijn 442 herenpond en 12 stuiver voor zijn 'kunst ende arbeyt' en een bedrag voor tweeënhalf vat herenbier dat hij had toebedongen. Henrick Woltersz Wegewaert, lid van de Gezworen Gemeente, nam voor ruim 712 herenpond aan één van de klokken te vergieten. De veranderde klok woog 2869 pond.¹⁰⁸ Organist Arent en klokkensteller Jan ten Toern, die alle stadsuurwerken onderhield, hielpen bij het ophangen en het op toon brengen van de klok.¹⁰⁹ In 1623 liet men weer onderzoeken hoe de uurklokken het best konden accorderen.¹¹⁰ Een jaar eerder had de stad in Zwolle voor de Bovenkerk een heel nieuw uurwerk laten vervaardigen. Het was zo omvangrijk dat er zes wagens nodig waren om de nieuwe aanwinst naar Kampen te transporteren.¹¹¹ In deze tijd betaalde de Geestelijke Kamer organist Cornelis Jansz jaarlijks voor het beieren in de Bovenkerk en het stellen van het uurwerk.¹¹² Al in 1626 - Kiliaen Wegewaert had net weer een nieuwe klok geleverd - lijkt de ophanging van de klokken onbetrouwbaar te zijn geweest. Een gezelschap van magistraatsleden, dienaren en een secretaris beklom de toren om te onderzoeken welke klokken bij het luiden de meeste beweging in de balken veroorzaakten. De nieuwe klok bleek geen lang leven beschoren. Hij brak vermoedelijk al voor het ophangen. De klokgieter kreeg de stukken terug om er een nieuwe van te maken.¹¹³ In 1647 was de toestand in de Boventoren echt precair geworden. De stad

riep nu de hulp in van de stadstimmerman van Zutphen, ‘een kloeck en wel ervaren man’. Het beste leek om de gebinten te ontlasten door de zwaarste klokken te verwijderen. De scheepstimmerman Hendrick Gijsbertsen en Michiel Hansen de klokkensteller hielpen bij het naar beneden brengen van de nu overtollige klokken, en het verhangen van de overige. Bovendien maakte de timmerman voor het noorder galmgat een stelling om daaraan de twee kleinste klokken te hangen. Deze moesten nu het hele en het halve uur slaan, de gelovigen ter predikatie roepen en de doden overluiden.¹¹⁴

De maatregelen die verscheiden deskundigen hadden aangeraden om het overhellen van de toren tegen te gaan, bleken weinig uit te halen. In 1650 moest het luiden direct gestopt worden; de klokken dienden nu geklept te worden door de klepels aan te slaan. Echter wel zo dat het nog gehoord kon worden.¹¹⁵ Tegen het eind van de eeuw luidde de koster van de Bovenkerk nog steeds twee klokken.

Behalve door de koster, werden bepaalde klokken ook geluid door stads-klokkenluiders. Verzoeken aan de magistraat maken duidelijk dat velen die vaste post ambieerden. Zo beloofde Berent, de zoon van Geertien Clockluyders, zijn moeder haar leven lang zijn loon te zullen geven als hij haar mocht opvolgen. Bij haar dood in mei 1657 kreeg Berent de baan, maar - het was een jaar waarin de pest weer in de stad huishield - hij overleefde zijn moeder slechts enkele weken.¹¹⁶ Het beroep heeft stellig gehoorstoornissen veroorzaakt: Jan van der Worp werd ‘van Godt de Heere (...) besoght met harthorigheyt en andere qualen’. Daarom wilde hij zijn baan graag aan een zoon overdoen.¹¹⁷

Aanvankelijk stelde het klokkenspel in het torentje van de Heilige-Geest-gasthuiskerk waarschijnlijk nog niet zo veel voor. In het begin van de eeuw behoorde het beieren tot de taak van de Buitenkerkkoster.¹¹⁸ In 1617 kwam daar verandering in. Een zekere meester Johan Carlier logeerde met twee knechten geruime tijd in de herberg ‘t Witte Cruis’. Zij repareerden het uurwerk van het kerkje grondig. De stad liet meteen het klokkenspel verbeteren. Wegewaert, intussen magistraatslid, goot van zijn eigen klokspijs (310 pond) een onbekend aantal nieuwe klokken. Ook leverde hij nog vier ‘clockgens’ die samen 170 pond wogen. Hiervoor kreeg hij twee oude klokjes terug. Toen het werk was opgeleverd, beoordeelde een afvaardiging van het stadsbestuur, bijgestaan door enkele deskundigen (musici uit de stad, maar ook van buiten) het resultaat.¹¹⁹ De klank kon blijkbaar ieders goedkeuring wegdragen, zodat de stad met de ons al bekende organist Cornelis Jansz overeenkwam dat hij dagelijks van half acht tot acht en van twaalf tot

half een een concert zou geven op het vernieuwde ‘beyerwerckspul’.¹²⁰ Regelmatig verstak hij ook de pennen in de ‘tonne’, de speeltrommel. Soms ging er iets mis: Cornelis en de koster van de Buitenkerk werden in 1634 op het matje geroepen en ondervraagd over het ‘qualick slaen ende accorderen’ van de klokken.¹²¹ Al in 1642 stond het herstellen van het klokkentorentje, dat bouwvallig werd, op de lijst met noodzakelijke reparaties.¹²² Pas in 1646 besloot men om tot verfraaiing van de stad een ‘nij durchluchtig tornken’ op het kerkje te laten zetten. De treurige afloop is bekend: tijdens de verbouwing brak er brand uit. Maar liefst eenenveertig personen waren bij de bluspogingen betrokken. Jan ‘de Sott’ werd extra beloond voor zijn inzet, en ene Frederik Aartsen kreeg zelfs 35 Car. gl. omdat hij gewond geraakt was. Men bleef nog vier nachten de wacht houden bij de rokende puinhoop. De klokken waren zwaar beschadigd. Melis, een potgieter, en zijn zoon waren vijfeneenhalve dag bezig de verbrande potspijs, de resten van de klokken en het geschut uit te wassen. Voorlopig werd dit materiaal in de Leeuwentoren opgeslagen.¹²³ Een secretaris tekende later aan dat God de goede stad Kampen een zware slag en buitengewoon grote schade had toegebracht. Verloren gegaan waren: ‘Geesteskerckien, geschutt, heerlijk klokkenspeel, uurwerck, orgel’ en een hoeveelheid al bewerkt hout dat voor de verbouwing bestemd was.¹²⁴ Het verdwenen uurwerk en de klokken bleken van groot belang voor verkeer en scheepvaart. Onder anderen de beurtschippers regelden hun vertrektijden ernaar. Michiel Hansz, de pas benoemde klokkensteller, kreeg dan ook meteen de opdracht het uurwerk zo snel mogelijk weer gangbaar te maken, zodat het de hele en de halve uren kon slaan. Om de burgerij en de vreemdelingen zoveel mogelijk weer van dienst te kunnen zijn, werd het geheel voorlopig in de waaktoren van het raadhuis opgesteld. De uurwijzer kwam aan de kant van de IJssel.¹²⁵ Met de automatische klokslag wilde het niet direct vlotten. De schipper van het stadsjacht en een helper moesten de uurklok nog dertien weken met de hand slaan.

Een Nieuwe (klokken)Toren

Hoe nu verder? De cameners van het jaar 1648 kregen opdracht om aan de Oudestraat, voor het verbrande kerkje, een stevig fundament te laten maken, waarop mettertijd een ‘goeden tooren’ gebouwd kon worden.¹²⁶ In mei werd de plaats van het fundament bepaald en in dezelfde maand ontving de magistraat van de klok- en geschutgieter Henrick Vestrinck al een klokje voor het nieuwe klokkenspel. Hiervoor leverde de stad 676 pond

De door Philip Vingboons ontworpen lantaarn van de Nieuwe Toren, met het carillon van François Hemony. (Foto: Th. van Mierlo.)

klokspijs in, ‘weesende (door de brand) vuyl ende daeronder veel quaet goets’.¹²⁷

Hoewel door materiaaltekort en geldgebrek de bouw niet hard opschoot, was in 1655 de stenen onderbouw van de Nieuwe Toren gereed gekomen. De onderbouw werd voorlopig met een houten kap afgedekt en kreeg alvast de functie van klokkendrager toebedeeld. Aan het eind van dat jaar 1655 kon de grootste klok uit de Bovenstoren, de Salvator die nog door Geert van Wou gegoten was, ernaartoe gebracht worden. Timmerman

Hendrick Gijsbertsen, die nu ervaring had, nam het ophangen aan voor 150 Car. gl. Het uurwerk uit het raadhuis werd hier nu ook geplaatst.¹²⁸ Tot de onkosten van het verhuizen van de grote klok behoort ook de aankoop van een meiboom. Het slagen van de operatie is dus gevierd.

Intussen begonnen de financiële consequenties van het grote project de bouwheren kennelijk te benauwen. De prijzen van ‘uitheems’ bier, tabak en brandewijn werden dan ook ten bate van toren en carillon verhoogd.¹²⁹

In de late herfst van 1657 volgde het contract met de Amsterdamse klokgieter François Hemony. Om het Kamper klokkenspel te vervolmaken, zou Hemony 27 nieuwe klokken leveren, ‘wel op malcanderen accorderende en soo melodieus van resonants als in dese landen en elderts sal kunnen gevonden worden’. Binnen tweeënhalf jaar zou hij deze klokken op zijn kosten in Kampen aan de Welle laten brengen.¹³⁰ Hemony hield zich aan zijn woord. Al in maart 1660 leverde hij de klokken met hun toebehoren. Om hem te kunnen betalen moest de stad eerst drieduizend Car. gl. lenen.¹³¹ Het nieuwe klokkenspel werd voorlopig, ongetwijfeld met veel passen en meten, in de raadhuisstoren opgehangen. Organist en klokspeeler Henrick van Benthem zou er dagelijks twee maal een half uur op spelen.¹³²

Uit de bronnen blijkt dat Hemony de gegoten koperen ton, de draaitrommel, onbewerkt geleverd had. Michiel Hansz nam voor negenhonderd Car. gl. op zich de trommel te voorzien van een kruis en een spil, en er 6480 gaten voor de pennen in te maken.¹³³

Vanaf 1660 werd er weer gewerkt aan de toren. In mei 1661 naderde het metselwerk zijn voltooiing en kon het maken van de houten lantaarn, de behuizing van de klokken, aanbesteed worden. Het werk werd gegund aan drie timmerlieden, de gebroeders Gerryt, Court en Hermen Woltersz. Zij dienden te werken volgens het bestek, en naar het model van van de Amsterdamse architect Philip Vingboons.¹³⁴ Dit model was op aanwijzingen van de architect vervaardigd door kistenmaker Hendrick Janssen.¹³⁵ Later ging de complete magistraat naar de stadstimmertoren om de daar in elkaar gezette lantaarn te inspecteren.¹³⁶ Het gebruiksklaar maken van de klokken verliep niet zonder tegenslagen. Het op toon brengen nam veel tijd in beslag. Voor het uitdraaien, het dunner maken van de wanden, had ene Willem Henricksz een aantal instrumenten gemaakt. Tien mannen hebben er dagenlang aan gedraaid. De Amsterdamse klokkenspeler Salomon Verbeeck, wellicht een relatie van Hemony, was vier weken bezig met het spannen van de draden aan de klokken. Ook Vingboons was hierbij betrokken.¹³⁷ De kosten bleven groeien; Hemonys rekening alleen al bedroeg ruim 16360 Car. gl.. Hij verlangde zelfs een vergoeding voor de slijtage van zijn gereedschap. De muntmeester sloeg voor hem als geschenk van de stad een gouden herinneringspenning met een waarde van honderd Car.gl.. Om aan alle verplichtingen te kunnen voldoen moest de stad grote leningen aangaan, die later werden omgezet in lijfrenten. De Amsterdamse makelaar Pieter Codde bemiddelde hierbij. De stad vereerde hem voor zijn tussenkomst met een half lam.

Twee januari 1664 was een gedenkwaardige dag. Een gezelschap bestaande uit schepenen en raden, enkele musici van buiten de stad, onder wie Salomon Verbeeck en een organist uit Zwolle, en leden van het Kamper Collegium Musicum beluisterden voor het eerst de klanken van het 'heerlijck accoordt clocken'.¹³⁸ Een paar dagen later hadden enkele magistraatsleden een onderhoud met de organist Henrick van Benthem en diens gelijknamige neef. Men besloot de jonge Henrick te benoemen tot organist van de Bovenkerk en carillonspeler op de Nieuwe Toren. Omdat hij niet direct beschikbaar was, zou zijn oom voorlopig het klokkenspel bedienen.¹³⁹ Al in 1669 vertoonde de trommel gebreken en moesten de uren gedurende elf dagen met de hand geslagen worden. Hemony was in 1667 overleden. Twee burgemeesters reisden nu naar Zutphen om daar hulp te vragen aan een zekere Spraeckels. Het werd weer een dure operatie, maar na enige tijd was het herstel een feit en kwam Salomon Verbeeck opnieuw naar Kampen om samen met een Amsterdamse collega, Pieter van Cah, het geluid te testen.¹⁴⁰

Uiteraard bleef het klokkenspel ook daarna regelmatig onderhoud vergen en tot in onze tijd druk uitoefenen op de stedelijke financiën. Kamper musici die uitsluitend het klokspelen beoefenden heb ik niet gevonden. Deze kleine verkenning levert dan ook als conclusie op dat het muziekleven in de stad in de 17de eeuw voornamelijk door de organisten gedragen werd. Zij bespeelden immers diverse instrumenten, waren bij het onderwijs betrokken en begeleidden het vooralsnog vage Muziekcollege. Terwijl de stemmen van de mensen en de instrumenten die we tegenkwamen, al eeuwenlang zwijgen, strooit het carillon in de Nieuwe Toren nog dagelijks zijn klanken royaal en ‘melodius van resonants’ over de stad uit.

Noten

Gebruikte afkortingen

O.A. = Oud-Archief der gemeente Kampen

R.A. = Rechterlijk Archief van Kampen

E.U. = Extraordinaris ende allerley uuitgave

Rp. = Reysepensien

- 1 R.A. 25, fol. 81
- 2 J. Nanninga Uitterdijk in Bijdragen tot de geschiedenis van Overijssel dl. XII (1898)
Met dank aan Kees Schilder, die mij op dit verhaal attent maakte.
- 3 O.A. 25, fol. 87v
- 4 O.A. 1521, Oncosten studenten enz.
- 5 O.A. 1534, Apostillen
- 6 O.A. 1536, Bethalinge schoolmrs. enz.
- 7 O.A. 1551, Subsidia aen studenten enz.
- 8 O.A. 1523, E.U.
- 9 O.A. 243, fol. 285
- 10 O.A. 476, E.U.
- 11 O.A. 33, fol. 21v
- 12 O.A. 29, fol. 69v
- 13 O.A. 31, fol. 95v
- 14 R.A. 148, fol. 188v Met dank aan Kees Schilder voor het beschikbaar stellen van deze ‘vondst’.
- 15 O.A. 1536, Oncosten studenten enz.
- 16 O.A. 506, E.U.
- 17 O.A. 306, fol. 160

- 18 O.A. 483, Wijnen
- 19 O.A. 492, idem. Emilia, de derde dochter van Willem van Oranje en Anna van Saksen, getrouwd met Don Emanuel, een Portugese prins.
- 20 O.A. 492, E.U.
- 21 R.A. 26, fol. 39
- 22 O.A. 502, E.U. Jurrien Petersz draaide voor de stad onder meer twaalf houten kandelaars.
- 23 O.A. 502, E.U.
- 24 O.A. 503, E.U.
- 25 Een zink is een recht of licht gebogen houten of ivoren blaasinstrument, circa 1 meter lang, met een koperen mondstuk en in de zijkant van de vaak met leer overtrokken buis vingergaten, als bij een blokfluit. De zink beleefde zijn bloeiperiode in de 16de eeuw en is tot omstreeks 1750 gebruikt.
Met dank aan Leendert van der Zeep voor de informatie.
- 26 O.A. 306, fol. 103v
- 27 O.A. 192, fol. 45v
- 28 O.A. 506, E.U.
- 29 Idem
- 30 O.A. 510, Uitgaven Collegie
- 31 O.A. 511, Uitgaven Schepenmaaltijd
- 32 W. D. van der Kleij en W. H. Zwart, *Orgels en organisten in Kampen*. Kampen 1995, 59
- 33 O.A. 245, fol. 29v
- 34 O.A. 518, E.U.
- 35 O.A. 27, fol. 161v
- 36 O.A. 533, E.U.
- 37 O.A. 560, Schepenmaaltijd
- 38 O.A. 33, fol. 104
- 39 O.A. 565, Schepenmaaltijd
- 40 O.A. 565, E.U.
- 41 O.A. 474, Officianten
- 42 O.A. 506, E.U.
- 43 O.A. 195, fol. 178v
- 44 O.A. 522, E.U.
- 45 O.A. 243, fol. 310. O.A. 494, E.U.
- 46 O.A. 306, fol. 121
- 47 O.A. 197, fol. 101
- 48 O.A. 522, Uitgave van huishuur enz.
- 49 O.A. 494, E.U.

- 50 O.A. 522, E.U.
- 51 O.A. 534, E.U. O.A. 535, E.U.
- 52 Van der Kleij en Zwart, passim
- 53 1 Kor. 14 : 19. Paulus schreef dat het beter was vijf woorden met verstand te spreken dan duizend 'in tongentaal'. Daarom wilden de calvinisten het orgel met zijn 'tongwerken' uit de kerk verbannen. (Emile Wennekes, De Nederlandse muziekcultuur: een unieke uitkijkpost, in: *Spiegel Historiae*, jaargang 8 nr. 9., 349)
- 54 Van der Kleij en Zwart, 12
- 55 Idem, 13
- 56 O.A. 478, E.U.
- 57 O.A. 481, E.U.
- 58 O.A. 1515, Rp.
- 59 O.A. 1515, E.U.
- 60 O.A. 497, Rp.
- 61 O.A. 1517, Rp.
- 62 O.A. 498, Rp.
- 63 O.A. 1520, Apostillen
- 64 O.A. 26, fol. 4
- 65 O.A. 1542, Timmeringe enz. Rp.
- 66 O.A. 195, fol. 45
- 67 O.A. 1559, Rp.
- 68 O.A. 1559, Dijcken en onraden
- 69 O.A. 1567, Oncosten van het orgel
- 70 O.A. 1568, idem
- 71 O.A. 1571, idem
- 72 Van der Kleij en Zwart, 15
- 73 O.A. 306, fol. 111
- 74 Toen Willem Andriesz in 1606 bij een rechtszaak als getuige optrad, gaf hij als leeftijd 63 jaar aan. R.A. 21, fol. 69
- 75 O.A. 509, E.U.
- 76 O.A. 306, fol. 203v
- 77 R.A. 20, fol. 160
- 78 O.A. 24, fol. 107v
- 79 O.A. 24, fol. 122
- 80 O.A. 192, fol. 45v
- 81 R.A. 25, fol. 27v, 47, 48v
- 82 O.A. 25, fol. 84
- 83 Van der Kleij en Zwart, 31

- 84 O.A. 194, fol. 56
85 O.A. 194, fol. 97v
86 O.A. 1701, rek. 194, 195
87 O.A. 29, fol. 95v
88 O.A. 1559, Betalinge schoolmrs. enz.
89 O.A. 31, fol. 95v
90 O.A. 1581, Betaling schoolmrs. enz.
91 O.A. 199, fol. 179
92 O.A. 34, fol. 22
93 O.A. 196, fol. 14
94 O.A. 195, fol. 221v
95 O.A. 245, fol. 60v
96 O.A. 244, fol. 54
97 O.A. 558, fol. 24v
98 O.A. 243, fol. 356v
99 O.A. 475, E.U.
100 O.A. 29, fol. 19v
101 O.A. 479, E.U.
102 O.A. 497, Rp.
103 O.A. 498, Rp.
104 O.A. 499, Slot van rekening
105 O.A. 522, E.U.
106 O.A. 33, fol.20v
107 O.A. 487, Rp.
108 O.A. 486, Oncosten gedaen an 't verhangen der clocken enz.
109 O.A. 486, E.U.
110 O.A. 495, Rp.
111 O.A. 494, Voerluiden verdienst
112 O.A. 1514, Betaling schoolmeesters enz.
113 O.A. 498, Rp.
114 O.A. 27, fol. 137v
O.A. 519, Beloning timmerlieden
115 O.A. 27, fol. 204
116 O.A. 195, fol. 125, fol. 235, fol. 236
117 O.A. 199, fol. 175
118 O.A. 478, Officianten
119 O.A. 489, Uuitgave tot het uhrwerck op 't Heil. Giest
120 O.A. 491, Rp.

- 121 O.A. 506, Rp.
- 122 O.A. 27, fol. 45v
- 123 O.A. 518, passim
- 124 O.A. 27, fol. 132
- 125 O.A. 27, fol. 120v
- 126 O.A. 27, fol. 148v; Zie voor een uitvoerige beschrijving van de bouw van de Nieuwe Toren: D. van der Vlis en E.G. van Vliet, De Nieuwe Toren, in: *Archief der gemeente Kampen; jaarverslag over 1977, 7-22.*
- 127 O.A. 520, Rp.
- 128 O.A. 527, Rp.
- 129 O.A. 28, fol. 90
- 130 O.A. 28, fol. 121
- 131 O.A. 28, fol. 200v
- 132 O.A. 28, fol. 203v
- 133 O.A. 29, fol. 4
- 134 O.A. 29, fol. 11v
- 135 O.A. 531, Kistenmakers verdienen
- 136 O.A. 533, Rp.
- 137 O.A. 1983
- 138 O.A. 29, fol.69v
- 139 O.A. 29, fol. 70v
- 140 O.A. 539, passim